

פרשת בראשית

אכילת בשר ואיסור אבמה"ח

ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה: (בראשית א, כט)

(סנהדרין נט, ב) אמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה, דכתיב לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ ולא חית הארץ לכם.

להרוג ולאכול

והנה לעיל (שם נו, ב) בסוגיא דז' מצוות ב"נ איתא "מכל עץ הגן" - ולא גזל, "אכל תאכל" - ולא אבר מן החי. והק' בתוס' דאמרינן לקמן (נט, ב) דלא הותר לאדם הראשון בשר לאכילה, ותי' דהיינו להמית ולאכול אבל מתה מאליה שריא ואתא לאפוקי אבר מן החי דאפי' נפל מאליו אסור.

מלאכי השרת צלו בשר לאדם הראשון

והק' מהרש"א דאם איתא דמתה מאליה שריא א"כ מה מקשה הגמ' לקמן (נט, ב) אהא דמלאכי השרת היו צולין לו בשר, דאימא מתה מאליה הויא, ותי' דכיון דמתה מאליה הוא דבר טמא, ועתידה התורה ליאסר, לא היו מתעסקין בו מלאכי השרת.

וכעין זה בחי' הר"ן (שם נט, ב) וז"ל ולפי פירוש זה קשה מאי דאקשינן בגמ' ממה שאמרו שמלאכי השרת היו צולין בשר, ומאי קושיא דלמא בשר נבלה, והם תירצו שאינו דרך כבוד שיתנו לו מבשר נבלה.

ועל עיקר דברי התוס' עי' ביד רמ"ה (שם נט, ב) שחולק עליו וכתב "דלאו מילתא היא", דהא בשר סתם קאמרינן, ותו אי משום הריגת בעלי חיים הוא דאיתסר, אדאשמעינן דלא הותר לו לאכול לשמעין דלא הותר לו להמית.

בשר לא נאסר רק לא הותר

ולגבי עיקר קושיית התוס' תי' דכי קאמרינן דלא הותר לו בשר לאכילה לאו דאצטוי עלויה בפירוש קאמרינן, אלא לא הותר לו קאמרינן, דמסתמא כל הנבראות שהיו בעולם היו אסורות לו כעבד זה שאין לו רשות ליהנות משל רבו עד שיטול רשות הימנו, ומאי דאשתרי ליה אשתרי, ובשר דלא אשתרי ליה לא אשתרי, מיהו אזהורי מיהת לא אזהריה עילויה, אלא לאבר מן החי בלחוד. ונפקא מינה, דמאי דאזהריה עילויה מיקטיל עילויה דהא שמעינן לרב יהודה גופיה דאמר לעיל על שבע מצות בן נח נהרג, אבל מאי דלא אזהר עילויה לא מיקטיל עילויה. והכא גבי בשר לא כתיב אזהרה כלל, והאי דקא דרשינן ולכל חית הארץ ולא חית הארץ לאו אזהרה היא אלא למימסר ירק עשב לחית הארץ הוא דאתא ולאו לעיקר אזהרה.

טעם איסור בשר לאדם הראשון

וכעין דברי היד רמה כתב גם מהר"ם שיק וז"ל לענ"ד נהי דנאסר לו בשר, מכל מקום לא הוזהר על זה, ואינו חייב מיתה על זה. ובפרט לפי מה שכתבו המפרשים הא דנאסר לו בשר לאו משום

דהוא איסור, אלא או משום טבעי האדם לא היה טוב לו לאכול בשר, או דאיכא בל תשחית כיון דהיו הפירות מספיקים לו.

ובעיקר דבריו יש להעיר, שלפי הטעם הראשון מה נשתנה אחר המבול. ולטעם השני ג"כ למה לא שייך גם היום, שאפשר לחיות על פירות וירקות. ויעויין לק' בדברי הרמב"ן שקודם המבול לא היה מותר משום שגם בהמות יש להם חיות כמו אדם, ורק אחר המבול שכל קיומם בזכות האדם, הותר אכילתם.

שיטת הרמב"ם

בדברי הרמב"ם (מלכים ט, א) יש תי' נוסף לקושיית התוס'. וז"ל על ששה דברים נצטווה אדם הראשון, על ע"ז, ועל ברכת השם, ועל שפיכות דמים, ועל גילוי עריות, ועל הגזל, ועל הדינים, וע"פ שכולן הן קבלה בידנינו ממש רבינו והדעת נוטה להן, מכלל דברי תורה יראה שעל אלו נצטווה. הוסיף לנח אבר מן החי שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו, נמצאו שבע מצות, וכן היה הדבר בכל העולם עד אברהם, בא אברהם ונצטווה יתר על אלו במילה, והוא התפלל שחרית, ויצחק הפריש מעשר והוסיף תפלה אחרת לפנות היום, ויעקב הוסיף גיד הנשה והתפלל ערבית, ובמצרים נצטווה עמרם במצות יתירות, עד שבא משה רבינו ונשלמה תורה על ידו.

ועי' בכס"מ שהמקור להרמב"ם שאדם הראשון לא נצטווה על אבר מן החי הוא מסוגיין, דפרק ד' מיתות (נו, ב) ת"ר על שבע מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם ע"ז וג"ע וש"ד וגזל ואבר מן החי, ודריש להו התם מקרא דויצו אלהים על האדם, ואילו בתר הכי (נט, ב) אמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה דכתיב "לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ" - ולא חית הארץ לכם, וכשבאו בני נח התיר להם שנאמר כירק עשב נתתי לכם את כל, יכול לא יהא אבר מן החי נוהג בו ת"ל "אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו", משמע מהכא שאדם הראשון לא נצטווה על אבר מן החי שמי שמצווה על אבר מן החי משמע דכשאינו מן החי מותר לו, וכיון דלאדם הראשון לא הותר לו בשר כלל לא היה צריך לצוותו על אבר מן החי, וזהו שכתב רבינו על ששה דברים נצטווה אדם וכו' הוסיף לנח אבר מן החי ואף על גב דמייתי סתם כולהו שבע מצות מויצו ה' אלהים וההוא קרא באדם כתיב. **הא משמע מדברי רבינו דההוא קרא אסמכתא בעלמא**, ולא שבקינן מימרא דרב יהודה דמשמע מינה דאדם הראשון לא נצטווה על אבר מן החי משום אסמכתא בעלמא. והא דלא מני רבינו שנצטווה אדם שלא לאכול בשר, משום דמצות נוהגות לדורות קא מני שאינה נוהגת לדורות לא קא מני.

ועי' לק' מה שהבאנו דברי הגרע"א לגבי שלא כדרך באיסור אבר מן החי.

קושיית השאגת אריה על חיוב בן נח באבר מן החי

כתב הרמב"ם (שב"נ חייב על אבר מן החי בכל שהוא, ועי' בגליון רעק"א להקשות בשם השאגת אריה, היכי משכחת לן שיתחייב משום אבר מן החי, דהנה הדין הוא שאין חיוב על אבר מן החי עד שיהיה בו בשר גידים ועצמות, ואם כן בלאו איסור אבר מן החי הוא מתחייב משום איסור בשר מן החי, וליכא למימר דנפקא מינה לחייבו ב' מלקות, דהלא בן נח אינו לוקה אלא נהרג. ובשלמא אם בן נח לא היה חייב בחצי שיעור היה אפשר לומר כגון שאין כאן כזית בשר ורק כזית אבר מן החי עם הגידים והעצמות, אך להרמב"ם שלא נאמרו שיעורים לבן נח, תיפוק ליה דחייב משום הבשר.

אכילה שלא כדרך

בקושיה זו נאמרו כמה תירוצים. הגרעק"א שם תירץ בשם אביו, דנפקא מינה לענין אכילה שלא כדרך, דאם משום בשר מן החי אינו חייב אלא כדרך אכילתו, אבל באבר מן החי כיון שחייב אף על הגידין והעצמות הרי שאף זהו שלא כדרך מכל מקום חייב, ולכן שלא כדרך נמי יתחייב משום אבר מן החי.

אכן במנ"ח (מצוה תנב, יג) הקשה שלפי שיטת המהרש"ל ומהר"י בן לב (הובא במשל"מ יסודי התורה ה, ח) שדין אכילה שלא כדרך ודין כל שהוא דין אחד להם, ולר"ש (מכות יז, א) שלוקה על כל שהוא כמו כן חייב בשלא כדרך, אם כן לא יועיל תירוץ זה, דגם בבן נח יש לומר שכמו שחייב על כל שהוא חייב גם בשלא כדרך.

וכתב שאין לומר דמכל מקום לא יתחייב בן נח בשלא כדרך משום הא דאמרינן "מי איכא מידי דלישראל מותר ולעכו"ם אסור", שהרי הרמב"ם לא נקט כלל זה לדינא שהרי פסק (מלכים ט, יב) שעכו"ם אסור לו לאכול מבהמה המפרכסת אף שלישראל מותר, וא"כ להמהרש"ל והמהר"י בן לב חייב אפילו על בשר מן החי שלא כדרך, וליכא נפקא מינה זו גבי אבר מן החי.

אדם הראשון באיסור אמה"ח

ולתירוץ זה של הגרעק"א יש להעיר על מה שכתב הכסף משנה (הנ"ל) שהטעם שכתב הרמב"ם שאדם הראשון לא נצטווה על אבר מן החי, משום שבלאו הכי היה אסור לו לאכול בשר קודם המבול. ולכאורה להנ"ל הא עדיין יתכן שיאסר באבר מן החי בלא איסור אכילת בשר, וכגון שאכלן שלא כדרך.

ויש ליישב בדרך פלפול עפ"י מה שראיתי בשם הגאון רש"ב מפשיסחא, שהקשה איך היה מותר לאדם הראשון להקריב קרבנות אפילו מבהמות טהורות, הרי כיון שהיו אסורות לו באכילה ליכא כאן ממשקה ישראל מן המותר לישראל (פסחים מח, א ומנחות ו, א). ועוד הקשה שבפסוק הותר בו לאדם הראשון לאכול רק מפרי האדמה נאמר (בראשית א, כט-ל) "הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע וכו' את כל ירק עשב לאכלה ויהי כן", ואיזה בריאה יש כאן שהוצרך לומר על זה "ויהי כן".

וביאר שבציווי זה קבעה התורה שרק עשב וירק ופרי העץ שהתירה להם תורה באכילה נקראו אוכל, אבל בשר לא היה אוכל כלל עד שהותר להם באכילה, וזהו מה שנאמר "ויהי כן". ולפי"ז יישב שכל דין ממשקה ישראל הוא באוכל, אך בשר לא היה לו שם אוכל כלל עד שהותר, ולכן אין בו משום מן המותר לישראל.

ואם כן לפי זה שבשר לאדם הראשון לא היה לו שם אוכל כלל, יש לומר שאף באכילה שלא כדרך התחייב כיון שבלאו הכי לא חשיב אכילה, ואם כן ליכא נפקא מינה גבי אדם הראשון באיסור אבר מן החי, וא"ש דברי הכס"מ.

נפקא מינה לגבי פיקוח נפש

עוד תירץ הגרע"א על קושית השאג"א, דנ"מ באיסור אבר מן החי כגון בבן נח האוכל איסור משום פיקוח נפש, וקיי"ל שמאכילין אותו הקל הקל תחילה, ומשום איסור אבר מן החי עדיף

שיאכל בשר מן החי, שיש עליו רק איסור אחד, משיאכל אבר מן החי שיש בו משום שני איסורים, וכן תירץ בשו"ת חת"ס (יו"ד, ע).

וכתב הגרעק"א שאביו השיב על תירוץ זה שלכאורה אין היתר לבן נח לאכול איסור משום פיקוח נפש, דרק בישראל נאמר "וחי בהם" דדרשינן ולא שימות בהם ולא בבן נח, ואמר הגרע"א דעדיין יש נפקא מינה היכא שהגוי כופה על הישראל להושיט לו את האיסור, דאז יש לו לתת לגוי את הבשר ולא האבר מן החי כדי למעט באיסור לפני עור.

ומה שנשאו ונתנו בדבר זה תמוה מאוד, שלכאורה נעלם מגאונים אלו דברי התוס' (סנהדרין עד, ב), דהנה בגמ' שם בעי אם בן נח מצווה על קידוש השם, והקשו בתוס' הרי גם ישראל היה מצווה למסור את נפשו על כל המצוות אי לאו קרא דוחי בהם, ונכרי שלא נאמר בו וחי בהם לכאורה חייב למסור את נפשו, ותירצו שיש לומר להיפך, שרק מאחר ומצינו שישראל מחויב למסור את הנפש על ג' עבירות החמורות בעינן את הפסוק דוחי בהם שלא נלמד שבכל העבירות ג"כ יהרג ואל יעבור. והנה אנן קיי"ל דעכו"ם אינו מצווה על קידוש השם (כמבואר ברמב"ם מלכים י, ב) ונמצא לדברי התוספות דכל שכן דאין עכו"ם מצווה למסור את הנפש על שאר מצוות, שהרי לא נצטווה על קידוש השם וגם א"צ לקרא דוחי בהם, וצ"ע.

דין רוב בבן נח

במהר"ם שיק (סנהדרין נט, ב הובא בספר ברכת אבות עמוד שנט) כתב ליישב קושיא הנ"ל, דנ"מ כגון שיש ששים בגידים ועצמות כנגד הבשר, ואי לאו שהיה אסור משום אבר מן החי היה הבשר מתבטל בגידין ועצמות בשעת לעיסתו.

אכן בפרי מגדים בספרו תיבת גומא (וכן בפרמ"ג ריש שער התערובות חקירה ג) כתב דאין דין ביטול ברוב בבן נח כיון שלא נאמר בהם "אחרי רבים להטות", וכן כתב בחתם סופר (יורה דעה יט).

ובשו"ת נודע ביהודה תנינא (אבן העזר סי' מב) כתב שלא לבד שאין ביטול ברוב נוהג בב"נ אלא אף לא אזלינן בתר רוב בבן נח. וכבר הקשו על דבריו שהרי בן נח נהרג על אשת אביו (ר"מ פ"ט מהל' מלכים ה"ה) וכל מה שסמכינן שאביו הוא משום שרוב בעילות הלך אחרי הבעל.

ובשו"ת חתם סופר האף שכתב שביטול ברוב אין בבן נח, מכל מקום כתב (יורה דעה סי' ע') דוודאי הא דאזלינן בתר רוב דיינים שייך בבן נח. ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד קד) גם כן חילק כנ"ל וביאר, שאף שדין ביטול לא נאמר בבן נח, מכל מקום רוב דיינים יש בו, דכל מה שבעינן גבי רוב דיינים דין ביטול הוא מאחר ויש מחלוקת בין הדיינים אם כן חסר ממנין הבית דין, אך בבן נח שנהרג גם על פי דין אחד נמצא שאין צריך בו לדין ביטול ברוב וסגי בהא שאזלינן בתר רובא.

תירוץ הפני אריה

במנחת חינוך (תנב) הביא לתרץ בזה בשם הפני אריה (סי' עד) דהא שאינו חייב על איסור אבמה"ח א"כ יש בו בשר גידין ועצמות, זה דווקא באבר שיש בו בשר וגידין ועצמות, אבל

אבר שאין לו אלא גידין ועצמות לבד חייב גם בלי בשר, ואם כן נפקא מינה לאיסור אבר מן החי באבר כזה.

למה חיה שהורג אדם נענש

איתא בגמ' (סנהדרין נט, ב) וכשבאו בני נח התיר להם, שנאמר כירק עשב נתתי לכם את כל. ועי' ברמב"ן (בראשית ט, ו) שבא להסביר הא דכתיב "שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם", דהיינו כל שופך, בין חיה בין אדם, והנה דמו נדרש בב"דן ובידי שמים. ומסביר הרמב"ן דאולי הדרישה מיד החיה היא שלא תטרוף האדם, כי כן שם בטבעם. וסוד הענין, כי בעת היצירה נתן לאדם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ לאכלה, ונתן לחיה את כל ירק עשב לאכלה, ואמר הכתוב (א, ל) "ויהי כן", כי הוא טבעם ומנהגם. ועתה כאשר אמר באדם שישחוט הבעלי החיים, **והושם בטבע או במנהג שיהיו בעלי החיים זה לזה לאכלה**, הוצרך לצוות שיהיו שאר בעלי החיים לבני אדם טרף לשיניהם, **והם ייראו מהם ולא יטרפו בהם**. ואמר ואך את דמכם לנפשותיכם, לרמוז כי לא ידרוש דם חיה מיד חברתה, אם כן נשאר בהם לטרוף זו את זו.

וזה טעם הזכירו איסור שפיכת דמים בכאן, מפני היתר השחיטה שהיה המנהג לשפוך דם, כי על דעת רבותינו (סנהדרין נו, ב) כבר הזהיר אדם הראשון בזה, אבל מפני השחיטה הוצרך לומר התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם שיהיה אסור לכם, ולכל החיים שלא יהיה להם טבע לשפוך אותו.

למה הותר בשר אחר המבול

מוסיף הרמב"ן (ויקרא יז, יא) וז"ל והראוי שנפרש בטעם איסורו, כי השם ברא כל הנבראים התחתונים לצורך האדם כי הוא לבדו בהם מכיר את בוראו, ואעפ"כ לא התיר להם באכילה מתחילה רק הצומח לא בעלי הנפש, כאשר בא בפרשת בראשית שנאמר (א, כט) הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו'. **וכאשר היה במבול שנצולו בזכותו של נח והקריב מהם קרבן והיה לרצון לו התיר להם השחיטה**, כמו שאמר (שם ט, ג) כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל, **כי חיותם בעבור האדם**. והנה התיר גופם אשר הוא חי בעבור האדם, שיהיה להנאתו ולצרכו של אדם, ושתהיה הנפש שבהם לכפרה לאדם, בקרבים לפניו יתברך, לא שיאכלוהו. **כי אין לבעל נפש שיאכל נפש**, כי הנפשות כולן לאל, הנה כנפש האדם וכנפש הבהמה לו הנה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל (קהלת ג, יט).

חילוק בין אבמה"ח של ישראל לב"נ

בשו"ת זכר יצחק (ח"א סי' לג) רצה לחדש שאיסור אבר מן החי דישאל משונה מדין ב"נ, דלב"נ דמתה מותרת האיסור דאבר מן החי בשביל שניטלה מן החי ולא מתה, ובישראל נהפוך הוא, שאיסור אמה"ח הוא בגדר נבילה, היינו כמו שמיתת כולה אוסרתה כן מיתת מקצתה. וכמו שבטומאה יש שני דינים, נבלת כולה ונבלת מקצתה שהוא אבר מן החי, כן נמי באיסור נבילה, ומשני מקראות למדנו זאת כמו בטומאה. וזהו שאמרו בתוספתא דחולין (פ"ז ה"ד) אבר מן החי חייב משום נבילה, וכיוונו לזה דיסוד האיסור דאמה"ח הוא דהוי כנבילה, ולא כיוונו שחייב שתים, דהרי מתחילה אמר דרק אם אכל חלב מן החי חייב שתים.

ובדרך זה מסביר הזכר יצחק מה שמצינו דבב"נ נכלל בשר מן החי בכלל איסור דאמה"ח (עיין תוספתא סוף ע"ז ורמב"ם פ"ט ה"י ממלכים), ובישראל נלמד בשר מן החי מקרא אחרונא דטריפה (חולין קב, ב), וכבר עמדו הראשונים ע"ז. והרמב"ן בחולין (עיין רשב"א קכט, ב) כתב דנלמד משינוי המילים, ולפי מה שכתבתי יתבאר לנכון, דבב"נ האיסור הוא בשביל שלא מת, א"כ עוד יותר מסתבר לאסור בשר מן החי, שבזה לא נעשה מיתה כלל ובאבר מן החי יש מיתה מקצתה.

ולפי"ז רצה ליישב קושיית השאג"א על הרמב"ם (הנ"ל) דכיון דגם באבר מן החי אסור אף דשניטל כל האבר הוי כמתה לגבי טומאה, והיה הדין נותן לכאורה שבבן נח הותר, והשמיענו דבבן נח בעי מיתת כולה. וזהו שאמרו בש"ס (חולין לג, א) לר' אחא ב"ר יעקב שמזמנין ישראל על בני מעיים ולא לב"נ, מ"ט ישראל דבשחיטה תליא מילתא כיון דאיכא שחיטה אישתרי, נכרי דבנחירה סגי להו במיתה תליא מילתא [הני כאבר מן החי דמי], והוא אריכות לשון. ולפי מה שכתבתי כל קושיתם היתה כיון דהשחיטה באה לסלק איסור דאבר מן החי ומכשיר, אם כן כמו שהשחיטה התירה לישראל, מדוע לא תועיל גם לב"נ משום דליכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור (שם). והשיב דהם שני דברים נפרדים, דבישראל אין זה מתיר כיון דכל איסורו הוא בשביל גדר נבילה, א"כ אחר שנשחט לא שייך נבילה, אבל בב"נ דהאיסור משום שלא מת, א"כ שייך באיסור גם לאחר השחיטה כל שלא מת, וזה האיסור מעולם לא הותר ולא שייך ע"ז מי איכא מידי וכו'. וזהו שנחלקו שם אם איסורא דאבר מן החי בישראל הוא אותו דב"נ, דאז שייך לומר דכל שהותר לישראל מותר לעכו"ם, או דהם שני דברים נפרדים, ופסק הרמב"ם (פ"ט הי"ג ממלכים) כראב"י אף דתניא דלא כוותיה (שם) דמכל מקום לא מותבינן עליו. אחרי דכבר מצינו בברייתא דתוספתא (חולין) כוותיה דחייב משום נבילה וכו"ל. והארכתי בזה עוד בסוגית הש"ס דבהמה בחייה לאברים עומדת (חולין קב) ובשיטת הרמב"ם הכא המופלאת ואין כאן מקומו להאריך בזה, ולשיטה הזאת גם בעוף אחרי הנחירה אין מקום לאיסור דאבר מן החי.